

Қуръони Карим дарслари (95-дарс). Муташобиҳнинг қисмлари

13:05 / 21.07.2020 5236

(иккинчи қисм)

Аллоҳ таоло Бақара сурасида марҳамат қиласи:

«Куфр келтирғанлар(га гапирған одам) худди қичқириқ ва сасдан бошқа нарсани эшитмайдиган(нарса)ларга бақираётганга ўхшайди. (Зеро, улар) кар, соқов ва күрдирлар. Улар ақл юритмаслар» (171-оят).

Бу оятта сиртдан қаралғанда, коғирлар чўпонга ўхшатилаётганга ўхшайди. Аслида эса ундаи эмас.

Ушбу оятдаги ўхшатиш ҳақида тафсирчилар ва араб тили олимлари узоқ баҳслар қилғанлар, ундан қоидалар ишлаб чиқарғанлар. Чунки бу оядда нозик ишоралар қўп бўлиб, уларни таржимада айнан акс эттириш амри маҳолдир. Кўпчиликнинг фикри шундайки, Аллоҳ таоло бу ояти каримада коғирларни чорва ҳайвонларига, пайғамбарларни уларни ҳайдаб юрувчи чўпонга ўхшатади.

Чўпон чорваларни хавф-хатардан сақлаш, уларни фойдали ерларга бошлаш учун овоз чиқариб чақиради, нидо қиласи, аммо чорвалар овозни эшитади-ю, саснинг маъносини тушунмайди. Худди шунга ўхшаб, коғирлар ҳам пайғамбарларнинг чақириғини, нидосини эшитадилар,

лекин уни англаб етмайдилар, унга амал қилмайдилар. Овозлари чиқса ҳам, улар бу масалада соқовдирлар; кўзлари очиқ бўлса ҳам, ҳақиқат ўлчовида кўрдирлар; қулоқлари эшитса ҳам, ҳақиқатда кардирлар. Чунки уларнинг ақллари йўқ.

Ушбу икки оятга ўхашаш оятлар Қуръони Каримда анчагина бор. Чунки қисқа иборалар билан кўп маънони ифода қилиш балоғатнинг юқори чўққиси ҳисобланади. Араблар маъносига ишора бор сўзларни ишлатмай жумла тузишни сўз усталигининг олий намунаси деб биладилар.

б) Мураккаб каломдаги лафз муташобиҳлиги каломни чўзиш сабабидан келиб чиқади.

Бунга Шуро сурасидаги қуйидаги оят мисол бўла олади:

«У Зотга ўхашаш ҳеч нарса йўқдир» (11-оят).

Аслида араб тили қоидаси бўйича, «Лайса мислаҳу шайъун» бўлиши керак. Бунда жумланинг маъноси «Унга ўхашаш нарса йўқдир» дегани бўлади. Бу ерда гапни чўзиб, «ка» ўхшатиш ҳарфи зиёда қилинган. Бу араб тили қоидасига кўра «итноб», яъни «гапни чўзиш» дейилади. Битта ўхшатиш артиклининг ўрнига иккитаси, яъни ҳам «коф» ҳарфи, ҳам «мисл» сўзи ишлатилган. Бунда жумланинг маъноси «Унинг ўхшашининг ўхашши йўқдир» бўлиб қолган. Шу сабабдан муташобиҳлик юзага келган. Ҳаттоқи юзаки қараганда маъно бузук, дейдиган даражага етган. Чунки Аллоҳ таолонинг ўхашши йўқлиги қатъий далиллар билан собит бўлган ҳақиқатдир. Шунинг учун ҳам уламолар бу жумланинг таъвилида ихтилоф қилганлар. Уларнинг кўплари «коф» ҳарфи маънони таъкидлаш учун келган қўшимчадир, деганлар. Шундагина жумланинг маъноси «Аллоҳга ўхашаш нарса йўқдир» бўлади.

Аммо сўз ва жумлаларнинг сирларини чуқур тушунадиган ва сиртқи маънолар билан кифояланиб қолмайдиган катта уламолар мазкур жумлани арабларнинг олий услуби бўйича жорий бўлган, дейдилар. Уларнинг фикрига кўра, бу ерда киноя услуби қўлланган, яъни гап Аллоҳ таоло ҳақида ва У Зотга ўхашаш нарса йўқлиги ҳақида кетар экан, у Зотдан ўхшашликни кетказиш учун «ўхшашнинг ўхашши» жумласи ишлатилган. Шунда жумланинг маъноси «Унинг ўхшашининг ўхашши йўқдир» бўлади. Бундан эса агар фаразан, Унинг ўхашши бўладиган бўлса ва ўша ўхашашга яқин келадиган нарса бўлмаса, Унинг Ўзига ўхашаш нарса топилмаслиги турган гап, деган маъно англаради. Арабларда бунга ўхашаш гаплар кўп.

Мисол учун, обрўли одамлардан салбий сифатларни инкор қилиш учун «Сенга ўхшаганлар баҳил бўлмайди», дейилади. Аслида бу жумладан кўзланган мақсад «Сен баҳил бўлма», деганидир.

Қуръони Каримдаги мазкур жумлада «коф» ҳарфини зиёда қилиш ила гапни чўзиш маънони таъвил билан тушунадиган даражага олиб келган.

в) Мураккаб каломдаги лафз муташобиҳлиги каломнинг тузилиши, услуби ва сўзларининг тартибидан келиб чиқади. Бунда каломни тузишда ишлатилган ўта нозик тасарруфлар оқибатида маънони осонликча тушуниб бўлмай қолади.

Аллоҳ таоло Каҳф сурасида марҳамат қиласи:

«Ўз бандасига Китоб нозил этган ва унда ҳеч бир эгрилик қилмаган Аллоҳга ҳамд бўлсин. Уни тўғри қилган...» (1-2-оятлар).

Ушбу оятда «қоййиман» сўзининг «ъиважан» сўзидан кейин қўйилиши оқибатида муташобиҳлик юзага келган. Худди «ъиважан» сўзи «қоййиман» сўзининг сифатидек бўлиб қолган. Агар шундай бўлса, маъно тамоман бузилади ва «тўппа-тўғри эгрилик» деган маъно чиқиб қолади. Аслида эса «қоййиман» Китобнинг сифатидир.

Дарҳақиқат, Қуръони Карим ҳеч қандай эгрилиги йўқ, фақат тўғрилиқдан иборат Китобдир. Ушбу ҳолатдаги «ва лам яжъал лаҳу ъиважан»дан кейин бевосита «қоййиман» лафзини келтиришнинг фойдаси Қуръони Каримдан эгриликни манфий қилиш ва унинг тўғрилигини таъкидлашдир. Мазкур жумла аввал Қуръони Каримда эгрилик йўқлигини таъкидлаш билан бирга, бевосита унинг тўғрилигини ҳам таъкидлаб қўйган.

(Давоми бор)

«Қуръон илмлари» китобидан